

**15-16 APREL
2022**

**TOSHKENT
O‘ZBEKISTON**

**“GEOGRAFIK TADQIQOTLAR: INNOVATSION G‘OYALAR
VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI”**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI
MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
G.O. MAVLONOV NOMIDAGI SEYSMOLOGIYA INSTITUTI**

O‘ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI

**“TADQIQOT.UZ”
XALQARO ILMIIY JURNALLAR PORTALI**

**GEOGRAFIK TADQIQOTLAR:
INNOVATSION G‘OYALAR VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI**

**II
XALQARO ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

TO‘PLAMI

Toshkent - 2023

Geografik tadqiqotlar: innovatsion g'oyalar va rivojlanish istiqbollari:
II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plam (15–16-aprel, 2022-yil, Toshkent). –Toshkent.: TADQIQOT.UZ, 2023. – 847 bet.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4751426>

To'plamda keltirilgan ilmiy tadqiqot ishlari natijalaridan tabiiy geografiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya, xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik, tashqi iqtisodiy faoliyat, turizm, gidrologiya, gidrometeorologiya, geologiya, geodeziya, kartografiya hamda geoinformatika sohalaridagi mutaxassislar, ilmiy xodimlar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistratura va bakalavriat talabalari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilari hamda geografiya faniga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Tahrir kengashi:

g.f.d., professor Hikmatov F.H.
g.f.d., katta ilmiy xodim Rafiqov V.A.
g.f.n., dotsent Sharipov Sh.M.

Kengash a'zolari:

g.f.n., dotsent Tashtayeva S.K.
g.f.n., dotsent Shomurodova N.T.
PhD, dotsent Shomurodova Sh.G'.
PhD, dotsent Prenov Sh.M.
PhD, dotsent Raxmonov D.N.
PhD, dotsent Raxmonov K.R.
PhD, dotsent Umirzoqov G'.O'.

Mas'ul muharrir:

Ibragimov Sh.U.

©Mualliflar jamoasi

©tadqiqot.uz

GEOGRAFIYA DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHUV (MNEMOTEXNIKA USULLARI MISOLIDA)

Nurbuvayeva Shahzodaxon Rasuljonovna

oliy toifali geografiya fani o'qituvchisi, magistrant

Marhamat tumanidagi 24-umumta'lim maktabi, Andijon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya darslarida ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan, o'quvchilar xotirasida bilim, ko'nikma va malakalarni saqlanib qolishiga xizmat qiladigan usullar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: mnemonika, mnemotexnika, mnemonik bosqichlar, HOMES, Ayvazovskiy usuli.

INNOVATIVE APPROACH IN GEOGRAPHY LESSONS (EXAMPLE OF MNEMOTECHNICS METHODS)

Nurbuvayeva Shakhzodaxon

Annotatsion: The article discusses the methods used to improve the quality and effectiveness of teaching in geography classes in order to preserve the knowledge and skills in the memory of students.

Keywords: mnemonics, mnemonics, mnemonics stages, HOMES, Ayvazovsky method.

Har bir insonning hayotida va kundalik faoliyatida eng zarur vositalardan biri xotira hisoblanadi. Turli voqea va hodisalarni, raqamli ko'rsatkichlarni, ish jarayonlari ketma-ketligini esda saqlab qolish kishidan juda katta diqqat va e'tiborni talab etadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlar va ta'lim oluvchilar uchun katta hajmli ma'lumotlarni yodda umrbod saqlab qolish juda muhimdir. Bunday muammolarni bartaraf etish uchun mnemonikadan, mnemotexnika usullaridan dars jarayonlari va kundalik hayotda doimo foydalanish kutilgan natijalarga olib keladi. Bu usullar davlat imtihonlariga tayyorlanayotgan abituriyentlar va attestatsiya jarayonlariga tayyorlanayotgan ustozlar uchun ham juda qo'l keladi. Bunday usullardan foydalanish uchun, avvalo, uning mazmun-mohiyatini tushunib olish lozim.

“Mnemonika”²⁵ grekcha so'z bo'lib, “ eslab qolish”, “ xotira san'ati” ma'nosini bildiradi. “Mnemotexnika” esa kerakli ma'lumotni eslab qolishni osonlashtiruvchi va xotira hajmini kengaytirishga xizmat qiluvchi maxsus mashqlar va usullar

²⁵ Marat Ziganov, V.Kazarenko. “Ratsional o'qish maktabi”

uyg'unligidir. Shuningdek, "mnemonika" atamasi ma'lum bir obyektни yoki subyektni, hodisani u haqda to'liq tasavvur beruvchi simvollar yoki predmetlar to'plami orqali eslab qolishni osonlashtirish ma'nosini ham bildiradi.

Mavhum so'zlar va narsalarni, murakkab mavzularni eslab qolish ko'pchilik insonlarda qiyinchilik tug'diradi. Ba'zi so'zlar inson tafakkurida bir necha kun saqlanadi, xolos. Bunday hollarda bir vaqtning o'zida narsa va hodisalarni qiyinchiliksiz va mustahkam eslab qolish uchun yorqin kuchli his-hayajonli nisbatli so'zlarni eslab qolish maqsadga muvofiq bo'ladi. Gerald Miller tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, mnemonika mexanizmlarini ishlatgan o'quvchining test natijalarida 77% ga o'sish kuzatilgan.

Mnemonik eslab qolish to'rt bosqichdan iborat:

1. Kerakli o'xshash obrazni eslab qolish.
2. Ikkala obrazning bog'liqligini eslab qolish.
3. Ketma-ketlikni eslab qolish.
4. Xotirada mustahkamlash.

Geografiya darslarida ham murakkab, o'xshash, raqamli ma'lumotlarga boy mavzularni o'quvchilar oson o'zlashtirishi va xotirada umrbod saqlab qolishi uchun quyidagi mnemotexnik usullardan foydalanishni hamkasb ustozlarga va o'quvchilarga tavsiya qilaman.

1. Geografik voqea va hodisalarni sodir bo'lgan vaqtini eslab qolish uchun hayotdagi eng yaqin insonlarning tug'ilgan yili va sanasiga bog'lab eslab qolish. M: Otasining tug'ilgan yili 1975-yil bo'lsa, bu yilda geografiya tarixida quyidagi voqealar sodir bo'lgan:

O'zbekistonda Nurota va Zarafshon qo'riqxonalarini tashkil etilgan, jahon aholisi 4 mlrd kishiga yetgan.

2. Sodir bo'lgan birorta geografik voqeaga bog'lab shu vaqtda sodir bo'lgan boshqa voqealarni ham eslab qolish. M: O'zbekistonda eng issiq harorat kuzatilgan yilda (1914-yil) Yer po'sti va mantiya oralig'idagi chegara yevropalik olim Moxorovichich tomonidan aniqlangan, Panama kanali ochilgan²⁶ yoki 1507-yilda ya'ni, geografik xaritaga dastlab Atlantika okeani atamasi yozilgan vaqtda Yangi dunyoga Amerika nomi berilgan. Shimoliy Muz okeanidagi Kanada cho'kmasining chuqurligi (3810 m) bilan dunyodagi ehg baland tog' ko'li Titikaka ko'lining dengiz sathidan joylashgan balandligi bir xil. Shimoliy Muz okeanidagi Nansen va Litke cho'kmalari bir xil chuqurlikka ega ya'ni, chuqurligi 5449 m ni tashkil etadi. Dunyodagi eng chuqur ko'l – Baykal ko'lining chuqurligi (1620 m) bilan bir xil raqamni anglatuvchi ma'lumot – 1620-yilda rus sayyoh-olimi I.Xoxlov O'rta Osiyo tabiatini o'rgangan. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning "Yer tasviri" asari rus

²⁶ T.Gerasimova, N.R. Neklyukova "Geografiya. Dastlabki kurs"

tiliga tarjima qilingan vaqtda (1878-yil) shved olimi N.A.Nordensheld Shimoliy Muz okeaniga ekspeditsiya uyushtirgan.

3. Raqamlarning ketma-ketligiga qarab biror hodisa yoki ma'lumotni eslab qolish. M: 1,2,3 raqamlarining ketma-ketligi O'zbekistondagi Sangzor daryosining uzunligini ifodalaydi, ya'ni daryoning uzunligi 123 km ni tashkil etadi.

4. Ketma-ket joylashgan geografik obyektlar nomini ularning bosh harflarini yod olish orqali eslab qolish. M: AQSHda geografiya darslarida unda joylashgan jahonga mashhur beshta ko'ldan iborat Buyuk ko'llar nomini tartib bilan eslab qolish uchun HOMES (Buyuk ko'llar ro'yxati)²⁷ atamasi ishlatiladi. Guron (inglizchada G harfi so'z boshida kelsa H tarzida yoziladi), Ontario, Michigan, Eri, Yuqori (Superior).

5. Eslab qolinishi lozim bo'lgan ma'lumotdagi bosh harflardan mantiqiy so'z yasash orqali xotirada saqlash. Bu ayniqsa, geografik obyektlarning nomlarini eslab qolishga juda katta yordam beradi. Uni geografiya darslarida o'yin tarzida ham tashkil etish mumkin, ya'ni sinfdagi o'quvchilar ismining bosh harflariga bog'lab joy nomlarini tez aytish musobaqasini o'tkazish orqali. M: Suv havzalariga oid ma'lumotlar o'rganilganda har bir o'quvchi o'z ismining bosh harfi bilan boshlanadigan suv havzalari nomini aytishi va bu bilan butun sinfning diqqat-e'tiborini tortish orqali yod oldirish. Ozoda – Orol ko'li, Nafisa – Niagara sharsharasi, Abdullo – Aydarko'l, Tolibjon – Tinch okeani kabi davom ettirish mumkin.

6. Geografiya darslarida “Eng, eng, eng...”²⁸ usulidan muntazam foydalanib borish ham olingan bilimlarning o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishiga yordam beradi. M: “Eng” so'zi ishtirok etgan ma'lumotlarni ayttirish musobaqasini tashkil etish orqali kutilgan natijaga albatta erishiladi. Eng katta okean – Tinch okeani, eng kichik okean – Shimoliy Muz okeani, eng katta davlat-Rossiya, eng kichik davlat – Vatikan, eng qimmatbaho metall – radiy, eng maftunkor sharshara – Niagara kabi davom ettirish mumkin.

7. Jahon miqyosida sodir bo'lgan birorta global voqea orqali yil va sanalarni eslab qolish. M: Koronavirus pandemiyasi – 2020-yil, Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi – 2008-2009-yillar.

8. Dars jarayonlarida mnemotexnikadan foydalanilganda Sitseron va Ayvazovskiy usullaridan ham foydalanish murakkab mazularni oson o'zlashtirishga va xotirada uzoq saqlanishiga yordam beradi. Sitseron xotirada saqlab qolish murakkab bo'lgan jarayonlarni eslab qolish uchun ma'lumotlarni o'z xonasidagi buyum va jihozlarga bog'lab o'rgangan. Geografiya darslarida bunday usuldan foydalanish uchun o'quv xonasidagi jihoz va buyumlarga, davlat va viloyatlarning maketlariga bog'lab ma'lumot aytish kerak. M: Globus – yerning shar shakllidaligini ifodalaydi,

²⁷ WWW Ziyonet

²⁸ X. Niyozov “Geografiya o'qitish metodikasi” TerDU, 2013-yil

Davlat va viloyatlarning maketiga ularning nomini yozmasdan uni siyosiy xaritaga solishtirib aniqlash orqali o'rgatish jahondagi 240 dan ortiq davlatlarni va respublikamizdagi viloyatlarni o'quvchilar tomonidan chalkashtirmay o'zlashtirishiga turtki bo'ladi.

Ayvazovski hayotda rassom bo'lganligi uchun murakkab ma'lumotlarni eslab qolish uchun rasmlardan unumli foydalangan. Ko'p ma'lumotlar yozilgan matnlarga 3 daqiqa davomida diqqat bilan qarab turgan va ko'zini yumgan holda 3 daqiqa ko'z oldiga keltirgan. Bu holatni uch marotaba takrorlaganda u o'z samarasini ko'rsatgan. Geografiya darslarida ham 9-sinfdagi "Jahon xo'jaligi", "Rossiya Federatsiyasi" kabi murakkab, ma'lumotlarni bir-biridan farqlash qiyin bo'lgan mavzularni o'rganishda bu usul katta ahamiyatga ega.

Men o'z hayotimda ma'lumotlarni ko'proq eslab qolish uchun ularga ajablanib "voy shunday ekanmi?" deb qarashga harakat qilaman. Yangi darsliklar bilan eski darsliklardagi ma'lumotlarni yonma-yon qo'yib bir-biriga taqqoslayman. Bu holat menga juda ko'p asqotadi. Atrofimdagi insonlar "yoshingiz 40 dan oshsa ham unchamuncha yoshlardan xotirangiz kuchli" deb havas qilishadi. Bu texnikam tufayli men attestatsiya jarayonida 100 balldan 100 ball to'plab, tuman va viloyatimizdagi geograf o'qituvchilarni hayron qoldirganman, u menga haqiqatdan ham amaliy yordam bergan. O'ylaymanki, men yozgan mnemotexnikaga oid ayrim usullar hamkasblarim va o'quvchi-yoshlarga asqotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marat Ziganov, Vladimir Kozarenko "Ratsional o'qitish maktabi" Moskva. 2001-yil
2. X. Niyozov "Geografiya o'qitish metodikasi" Ter DU, 2013-yil
3. T.R.Gerasimova, N.R.Neklyukova "Geografiya. Dastlabki kurs" Moskva. "Bustad" 2000-yil
4. www.ziyonet.uz internet sayti